

Małpa jak człowiek

Autor tekstu: **Wojciech Rudny**

Najnowsze badania naukowe udowodniły, że człowiek nie tylko jest blisko spokrewniony z małpami człekokształtnymi, ale i to, co wydawało się dotąd zdecydowanie różnić nas od przedstawicieli świata zwierzęcego — zdolność do rozwoju kulturowego — nie jest cechą wyłącznie ludzką.

Podobieństwa między szympanсами i ludźmi badano od dawna, jednak dopiero w ciągu ostatnich dziesięciu lat naukowcy stwierdzili, że sięgają one znacznie głębiej, niż początkowo sądzono. Okazuje się bowiem, że nie tylko człowiek ma zdolność przekazywania innym osobnikom tego samego gatunku pewnych umiejętności o charakterze adaptacyjnym. Także nasi najbliżsi krewni, szympanсы, potrafią to znakomicie robić. Biolodzy badający zachowanie szympanсов w ich naturalnym środowisku doszli do wniosku, że małpy te mają zdolności kulturotwórcze — uważane dotąd za wyłączną domenę człowieka. Bogate i zróżnicowane tradycje kulturowe szympanсов sąw złożonością ustępują jedynie tradycjom ludzkim. Badania naukowe dowiodły niezbitie istnienia wielu wyraźnych wzorców kulturowych wśród szympanсов, dotyczących tak zróżnicowanych aspektów zachowań, jak posługiwanie się narzędziami, formy porozumiewania się i zwyczaje społeczne. W kontekście tych badań rodzą się pytania: czy nie należy przewartościować naszego sposobu myślenia o szympanсах i poglądów ugruntowanych w Biblii na temat naszej wyjątkowości?

Jeszcze 40 lat temu prawie nic nie wiedzieliśmy o zachowaniu się szympanсов na wolności. Sytuacja zaczęła się zmieniać w latach sześćdziesiątych, gdy Toshisada Nishida z Uniwersytetu w Kioto w Japonii oraz Jane Goodall rozpoczęli obserwacje dzikich szympanсов w dwóch stacjach terenowych w Tanzanii. (Stacja założona przez Goodall w Gombe - pierwsza tego typu — jest bardziej znana, obiekt Nishidy w Mahale to drugi najstarszy teren obserwacji szympanсов na świecie.)

W wymienionych stacjach badawczych zaobserwowano zaskakujące zachowania szympanсов, m.in. obróbkę i wykorzystanie narzędzi, polowanie, jedzenie mięsa i dzielenie się pokarmem oraz śmiertelne walki pomiędzy członkami sąsiadujących społeczności. W następnych latach powstawały nowe stacje badawcze w nowych miejscach. Dzięki temu po raz pierwszy otrzymaliśmy szczegółowe dane o życiu szympanсов należących nie tylko do jednej, ale kilku społeczności zamieszkujących różne części Afryki.

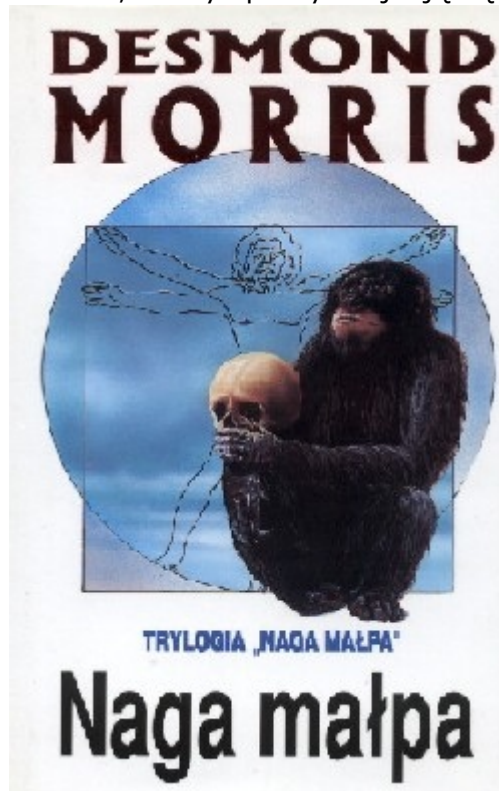
Już w 1973 roku Goodall zarejestrowała 13 sposobów wykorzystania narzędzi oraz osiem rodzajów zachowań społecznych, które wydawały się odróżniać szympanсы z Gombe od populacji tych małp z innych terenów. Badaczka zaryzykowała hipotezę, że niektóre odmiany tych zachowań miały podłoże kulturowe (w takim rozumieniu kultury jako zwyczajów i osiągnięć charakteryzujących pewną grupę).

Szympanсы podobnie jak ludzie potrafią przekazywać pewne cechy behawioralne z pokolenia na pokolenie — nie wskutek ich dziedziczenia, lecz przez uczenie się. Dla biologów jest to podstawowe kryterium cechy uwarunkowanej kulturowo. Musi być nią coś nieinstynktownego, coś czego można się wyuczyć, obserwując już ugruntowane umiejętności innych osobników, i tą samą drogą przekazać przyszłym pokoleniom.

Do lat dziewięćdziesiątych odkryto nowe odmiany zachowań szympanсов, co umożliwiło stworzenie pierwszych obszerniejszych list zwyczajów kulturowych tych małp. William C. McGrew w wydanej w 1992 roku książce „Chimpanzee Material Culture” („Kultura materialna szympanсов”) wymienił 19 sposobów wykorzystania narzędzi przez rozmaite szympanсы społeczności. Christophe Boesch, wraz z Michaeliem Tomasellem z Max-Planck-Institut für evolutionäre Anthropologie w Lipsku w Niemczech uznali 25 odrębnych form aktywności istniejących w populacjach dzikich szympanсов za prawdopodobnie uwarunkowane kulturowo.

Najnowszy katalog to efekt ścisłej współpracy dziewięciu specjalistów. Lista obejmuje 39 form zachowań, które uważamy za uwarunkowane kulturowo (także takie jak rozmaite zwyczaje wzajemnego iskania, wykorzystywanie patyków do łowienia mrówek, budowanie suchych siedzisk z liści). Ta liczba świadczy, że szympanсы mają najbardziej rozbudowane wzorce zachowań spośród wszystkich badanych dotąd zwierząt. U szympanсов wykryto coś więcej niż wyjątkowe zdolności kulturowe: w każdej społeczności zaobserwowano cały zespół

zachowań odróżniających ją od innych; społeczne uczenie się. W efekcie można mówić o rozmaitych kulturach szympanów (np. kulturze Gombe czy kulturze Tai). Dlatego niektórzy badacze zastanawiają się nad tym, czy może i szympany wkroczą, podobnie jak ludzie, na drogę kumulatywnego postępu kultury, dzięki zjawisku, które Boesch oraz Tomasello nazwali efektem zapadki (*ratchet effect*). Jak wiadomo ludzkość doprowadził on do niesamowitej ewolucji kultury materialnej — od epoki kamienia do epoki układów scalonych. Całkiem możliwe, że szympany znajdują się na wstępnym etapie efektu zapadki...

Dlaczego jednak szympany, a nie inne zwierzęta mają tak duże zdolności kulturotwórcze? Pomimo oburzenia zwolenników teorii stworzenia nie sposób nie zauważyć pewnych anatomicznych cech wskazujących na pokrewieństwo ludzi i szympanów. Dopiero po ponad stu latach w sukurs wyśmiewanemu przez biblijnych ortodoksów i karykaturzystów angielskiemu przyrodnikowi, Karolowi Darwinowi, przyszła biologia molekularna. Potwierdziła jego przypuszczenia co do tego, że szympany i ludzie musieli mieć wspólnego przodka w zamierzczłej przeszłości. Biologia molekularna i badania nad cząsteczkami kwasu deoksyrybonukleinowego (w skrócie DNA) — nie tylko ludzkim, ale i zwierzęcym — udowodniły, że człowiek jest blisko spokrewniony z innymi ssakami, a zwłaszcza małpami człekokształtnymi. Dzięki badaniom nad DNA było też możliwe rozwiązanie problemu, z którym dotąd nie dawała sobie rady anatomia — pokrewieństwa między ludźmi, gorylami i szympanami. Badania wykazały, że różnimy się od szympanów karłowatych (bonobo), jak i od szympana pospolitego mniej więcej w 1,6 procent naszego DNA, a mamy wspólne 98,4 procent! Goryle różnią się od nas i od obu szympanów nieco bardziej, mniej więcej w 2,3 procent. Z badań tych wynika więc, że to szympany, a nie goryle są naszymi najbliższymi krewnymi. Podobnie

jak dla szympanów najbliższymi krewnymi nie są goryle, lecz ludzie! Dystans genetyczny oddzielający nas od bonobo i szympanów pospolitych (1,6 procent) jest ledwie dwa razy większy niż ten, który oddziela szympany karłowate od pospolitych (0,7 procent). Pozostałe 98,4 procent naszego DNA jest zwykłym DNA szympana. Nawet główna odmiana naszej hemoglobiny, białka przenoszącego tlen, które nadaje krwi kolor czerwony, jest identyczna z hemoglobina szympana! Jared Diamond, autor książki pt. „Trzeci szympan”, zauważył, że „pod tym względem i pod wieloma innymi jesteśmy po prostu trzecim gatunkiem szympana i to, co dobre dla bonobo i dla szympana pospolitego, musi i nam wystarczyć. Istotne i rzucające się w oczy cechy odróżniające nas od innych szympanów — wyprostowana postawa, duży mózg, zdolność mowy, skąpe owłosienie ciała i osobliwe obyczaje seksualne — muszą się pomieścić w zaledwie 1,6 procent naszego programu genetycznego”.

Czy odkrycia naukowe wpłyną na los szympanów? Jak na razie szympany są bezwzględnie tępione. Liczebność ich różnych populacji obniżyła się drastycznie w ostatnim stuleciu i nadal się zmniejsza z powodu nielegalnego odłowu, wyrębu lasów, ostatnio również handlu dziczyzną (także z Europą). To największe zagrożenie dla małp człekokształtnych i mnóstwa ich fascynujących, różnorodnych kultur. Trzeci szympan jak zwykle okazuje się najbardziej krwiożerczą i niszczyielską spośród małp. Na szczęście dzięki wysiłkom działaczy ochrony przyrody zmieniło się nieco nastawienie części Afrykańczyków do szympanów. Jakby powoli docierała i do nas ta prawda, że mordowanie i zjadanie istot różniących się od nas tylko nieznacznie swym materiałem genetycznym jest prawie kanibalizmem - kanibalizmem ni mniej, ni więcej tylko w 98,4 procentach! Czy jednak te pozostałe 1,6% genów człowieczeństwa — odróżniających nas od szympanów - wystarczy, by ocalić naszych najbliższych krewnych w świecie fauny i kultury? Niestety, prognozy nie są najlepsze z uwagi na to, że nacechowana antropocentryzmem cywilizacja zachodnia, zbudowana m.in. na fundamencie biblijnych wartości judeo-chrześcijańskich, wpoila w nas swoisty szowinizm gatunkowy. Jest on tak „wszechobejmujący — jak zauważył angielski biolog Ryszard Dawkins — że aborcja jednej ludzkiej zygoty (których większość i tak ulega spontanicznemu poronieniu)

wzbudza więcej niepokoju moralnego i oburzenia niż wivisekcja dowolnie dużej liczby dorosłych i inteligentnych szympansów!".

*

[Artykuł opublikowany w „Dziś” nr1/2003]

Wojciech Rudny

Z wykształcenia pedagog i historyk publicysta.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 04-07-2004 Ostatnia zmiana: 11-07-2004)

[Oryginał..](#)

Na świecie żyją sto dziewięćdziesiąt trzy gatunki małp. Z nich sto dziewięćdziesiąt dwa to gatunki owłosione. Wyjątek stanowi naga małpa, która sama nadała sobie nazwę *Homo sapiens*. Ten niezwykle i nader udany gatunek poświęca mnóstwo czasu na analizowanie wzniosłych pobudek swego postępowania, jednocześnie starannie ignorując pobudki podstawowe. Naga małpa szczyci się tym, że ma największy mózg wśród wszystkich prymatów*, ale stara się ukryć fakt, że jest również obdarzona największym penilem, i woli, wbrew prawdzie, przyznawać ten zaszczyt potężnemu gorylowi. Istoty tego hałaśliwe, obdarzone wnikliwym umysłem, toteż najwyższy już chyba czas, by przestały zachowywać się.

Ponieważ jestem zoologiem, a nie prymatologiem, przeto nic nie chroni jej dumy i jej pióra; nie chcę dłużej uchylać się przed jej nęcią, pod pozorem, że niektóre sprawy są zbyt skomplikowane i sugestywne. Usprawiedliwia mnie to, że *Homo sapiens*, choć stał się istotą wielce uczoną, pozostał przecież nagą małpą; choć przyswoił sobie nowe, wzniosłe pobudki postępowania, to jednak

* Prymaty lub naczelne — rząd ssaków, obejmujący małpiatki, małpy i człowieka (*przyp. red.*).

(<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3494>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl